

(Üçüncü yazı)**(Əvvəli ötn sayımızda)**

Handan-hana anam özünü elə aldı. Dərindən köks ötürüb dedi:

- Ay bala, Vallah mən ondan yaxşılıqdan başqa bir şey görməmişəm. Danış desən danışar, sus desən, susardı. Böyüklərə çox hörmət göstərdirdi. Heç kimə pislik etməzdi.

- Yaxşı, ay ana. Bil-dim.

Dəstəyi asmaq istəyirdim ki, anam dilləndi:

- Elvin, bilirsən də, o uşaq çox çətinliklər çəkib. Yetim kimi böyüyüb. Amma bir dəfə onun ağzından nə pis söz eşitmişəm, nə də kiməsə haqsızlıq etdiyini görmüşəm...

Yəqin, dəyərli oxucular da qəbul edər ki, bir insanın uşaqlıq çağları ömrünün ən dəyərli vaxtlarıdır. Məhz həmin yaşlarda şəxsiyyət kimi formalaşmağa başlayır. Elcanın lap kiçik yaşlarından qazandığı müsbət xüsusiyyətlərdən biri həmişə doğru danışması və yalandan uzaq olması idi. Hər zaman düzü deməyə adət etdiyindən güclü və səmimi insan kimi yetişib və özünə inam hissi yüksək olub. O, valideynlərinin gözlərinə dik baxıb və düşüncələrini həmişə çəkinmədən birbaşa deyib. Çünki düşüncələri də özü kimi saf olub.

Bəlkə də bu xüsusiyyəti onu daim nəyisə əldə etmək üçün valideynlərinə yalan danışan uşaqlardan fərqləndirib. Ata-anasının və digər yaxınlarının sözlərinə görə, Elcan kiçik yaşlarında nə sə yanlış iş görseydi, əsla boynundan atmaz, olanları cəsarətlə etiraf edərdi.

Ən xoşladığı oyun "avtomat-avtomat" olub. Təəssüf hissi ilə qeyd edək ki, zaman keçdikcə belə ənənəvi oyunlar yerini elektron və virtual oyunlara verərək özləri tarixə qarışır. Halbuki, ənənəvi oyunlar həm zehni inkişafı, həm fiziki aktivliyi artırır, həm də uşaqlar arasındakı səmimiyyəti və doğmaliği inkişaf etdirir.

Kiçik yaşlarında hobb

biyə çevrilmiş "avtomat-avtomat" oyunu Elcanın gələcək həyatına təsirsiz ötürməyəcəkdi. Belə ki, taxta parçasından hazırlanan avtomat sonralar poladdan hazırlanan silahla əvəz ediləcəkdə. Maraqlıdır ki, həmişə eyni komandada "silah yoldaşı" olan bibisi oğlu və ən yaxın dostu Turxan illər sonra da eyni komandada Azərbaycan Ordusunda onunla "silah yoldaşı" olacaqdı. Bu dəfə onlar şərti düşmənlə yox, real işğalçı düşmənlərə qarşı döyüşəcəkdilər. Uşaqlıqda döyüş bitəndə hər iki dost deyib-gülərək evə qayıtsa da, gələcəkdə bu dostlardan biri sağ-salamat evə qayıdacaq, digəri isə şəhid olacaqdı. Aman-sız fələk onlara rəhm etməyəcəkdə...

Elcanın Yaylaq nənəsi onun uşaqlıq illərini belə xatırlayır:

"Nəvəmin uşaqlıq illərinin hər saniyəsi gözlərimin önündədir. Elcan digər nəvəm Turxanla bibi-oğlu-dayıoğlu olmaqdan əlavə, həm də yaxın dost idilər. Balaca olanda tez-tez taxtadan düzəldilmiş avtomatlarla döyüş oyunu oynayırdılar. Rəhmətlik o qədər can-başla vəzifəsini yerinə yetirirdi ki, evə çox vaxt üst-başı toz-torpaq içində qayıdardı. Biz də ona heç nə deməzdik.

Axi, nəvə nəvə üçün həmişə şirin olur. Düzdür, anası onu tənbeh edərdi, lakin mən həmişə Elcan balamı qoruyardım. Kaş zamanı geri qayıtara biləydiniz..."

Xoş xatirələrlə yad-daşlarda əbədi həkk olunan həmin illər çox sürətlə keçir və Elcan böyüyüb hərbi xidmətə yollanır. Əsgərliyin on birinci ayında şanlı Vətən müharibəsi başlayır. Qırx dörd günlük müharibə acımasız olur. Elcan qorxmada döyüşə atılır və ən yaxın dostu Turxan da könüllü olaraq düşməndən qisas almağa yollanır. Müharibənin axırlarına yaxın Turxan evlərinə zəng edəndə anasından Elcanın şəhid olması xəbərini öyrənir. Kövrəlir,

El harayına can deyən şəhid

ELCAN

daha mətanətlə vuruşacağına and içir və bir cana min can alacağına söz verir. Döyüşür, bu dəfə Elcanın, qardaş qədr sevdidi əzizinin qisasını almaq üçün. Lakin 10 noyabr 2020-ci il razılaşması onu dayandırır. Təəssüflənir, amma başqa Elcan kimi oğulların sağ qalması ilə özünə təselli verir.

2021-ci ilin yanvar ayında ölkə başçısının sərəncamı ilə könüllülər ordudan tərxis olunur. Aybəniz xanım bu müharibədə qardaşı oğlunun şəhid olmasına kədərənib üzulsə də, Turxanın sağ-salamat evə qayıtmasına sevinir. Oğlunun ən çox xoşladığı yeməkləri bişirib gözləməyə başlayır. Hava qaralmağa doğru getsə də oğlu gəlib çıxmır. Şər qarışır, gecə düşür. Aybəniz xanım çox narahatlıq keçirir. Axi, oğlu bu gün gələcəyini görmüşdü. Hərbi hissənin komandanlığı ilə telefon əlaqəsi saxladıqda oğlunun günorta saatlarında evə buraxıldığını öyrənir. Ananın nigarlığı daha da artır. "Yoxsa yolda gələndə balamın başına bir iş gəlib" - deyər düşünür.

Nəhayət gecə saat bir-iki radələrində Turxan evə qayıdır. Aybəniz xanım oğlunu bağrına basır və narahatlıqla onun üzünə baxır. Turxanın gözləri ağılamaqdan qıpqırmızı olmuşdu.

- Ay bala, qurban olum, neçə saatdır haraladasan? Ürəyim partladı axı, - deyən ana oğlundan açıqlama gözləyir.

- Narahət olma, anacan. Hər şey öz qaydasındadır. Gəncəyə gələndən Şəhidlər Xiyabanında idim - Elcanın qəbri üzərində. Hələ də onun ölümünə inana bilmirəm.

- Allah rəhmət eləsin. Səni başa düşürəm, ən yaxın dostun olub, oğlum, o hamımızın əzizi, canı idi. Nə etmək olar, olacağı çarə yoxdu.

- Bəs, indi Elcansız necə olacaq? O mənim ən yaxın dostum və sirdaşım idi...

Elcanın həyatının hər anı onun əzizlərinin xatirəsində əbədi qalacaq.

Şəhid Elcan Muradov

vun uşaqlığı barəsində son olaraq bunu deyim ki, onu tanıyan bütün qohum və dost-tanışılara görə Elcan elə uşaqlıqdan ləyaqətli birisi olub. Və qısa həyat tarixçəsi bunu göstərdi ki, həmin ləyaqətini on doqquz illik ömrünün sonunadək qoruyub saxlaya bilib.

1.2. Dərələyəzdən Gəncəyə mühacirət yanğısı

Azərbaycan tarixən Qafqaz regionunun ən qaynar nöqtələrindən biri olub. Böyük dövlətlər mühüm hərbi-strateji əhəmiyyəti olan Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda möhkəmlənmək, bu diyarın tükənməz yerüstü və yeraltı sərvətlərinə yiyələnmək siyasəti yeridiblər. Həyata keçirilən ən mənfur siyasətlərdən biri də azərbaycanlıların etnik təmizlənməsi olub. Əsasən, Qərbi Azərbaycanda bu etnik təmizlənmənin qurbanları isə, heç şübhəsiz, günahsız insanlar olub.

Bunu da qeyd edim ki, mənəm anam Qərbi Azərbaycan Dərələyəz (indiki Yexeqnadzor) rayonundadır. 1988-ci ildə baş verən hadisələrin canlı şahidi olan anam, eləcə də nəvəm, babam, dayılarım, xalalarım hər dəfə həmin səhnələri danışanda sanki ürəyim sənəmə sığmır. Axi, bir insan başqa birisini sırf azərbaycanlı olduğu üçün necə terrora məruz qoya, ata-baba yurdundan çıxara bilər? Bunu həyata keçirən siyasətçilərin necə insan adlana bilərlər?! Tarixi təhlil bu suala neqativ cavab verir.

Xalqımızın sinəsinə dağ kimi çəkilən Qərbi Azərbaycan, xüsusilə Zəngəzur-Dərələyəz mahalından danışmadan keçmək, zənnimcə, doğru olmaz. Üstəlik, şəhid Elcan Muradovun ata-babasının həmin diyardan mühacirət etməsi bunu gerekdir.

Zəngəzur - indiki Ermənistanın cənub hissəsini və Azərbaycan ərazilərinin kiçik bir hissəsini əhatə edən tarixi mahal-dır. Keçən əsrin əvvəllərində Zəngəzur mahalında 149 azərbaycan, 91 kürd və 81 erməni kəndi var idi.

Zəngəzur Cavidan,

Cavanşir və Babək dövründə Xürrəmilər hərəkatının, ərəblərə qarşı savaqların əsas mərkəzi, otuz ildən artıq sürən qanlı döyüşlərin məkanı olub. Buna digər səbəb, həm də zərdüştlüyün ən məşhur ibadətqahlarının bu yerlərdə olması idi. Ərəblər məhz Cənubi Azərbaycan-Naxçıvan-Biçənək- Gorus-Laçın-Berdə istiqaməti ilə hərəkət edərək, o vaxt Alban, Arran adlanan Şimali Azərbaycanı zəbt ediblər.

1236-cı ildə monqol-tatarlar, 1395-ci ildə Əmir Teymur Qarabağ və Zəngəzur çox böyük itkilər bahasına tutdu. Onun qoşunlarına dirəniş göstərdiklərinə görə bu yerləri xarabalığa çevirdi, on min ailəni imperiyanın şərqinə - Əfqanıstana köçürmək əmri verdi. Teymurun bu yürüşünü canlı görüb yazıya alan Foma Mesoplu "Əfqan tarixi"ndə, Yesay Həsən Cəlal "Alban ölkəsinin qısa tarixi"ndə bu köç haqqında məlumat verib. Bunu qeyd edək ki, həmin əmrlə təkcə dörd min ailə Əfqanıstanın Qəndəhar şəhəri yaxınlığında məskən salıb.

Zəngəzur və Dərələyəz 1410-1468-ci illərdə Qaraqoyunluların, 1468-1502-ci illərdə Ağqoyunluların, 1502-ci ildən isə Səfəvi qızılbaşlarının hakimiyyəti altına düşdü. Sonrakı dövrlərdə Osmanlı və Səfəvilər arasında bu yerlər uğrunda uzun sürən döyüşlər getdiyindən, o dövrlərə aid kitablarda Zəngəzur və Dərələyəzin əksər yaşayış məntəqələrinin boşaldığı, əhali yaşamadığı, xarabalıqlara çevrildiyi qeyd edilib.

Keşməkeşli tarixi hadisələr nəticəsində Qacar dövlətinin ərazisi olan bu region on doqquzuncu yüzilliyin iyirminci illərində Rusiya-İran müharibəsi nəticəsində Çar Rusiyasının nəzarəti altına keçir. Çar Rusiyasının hakimiyyəti illərində Şərur-Dərələyəz qəzası yaradılır. Çar Rusiyasının dağılması ilə də bu qəza həmin dövlətin nəzarəti altına keçir. 1920-ci ildə sovet bolşevik dövlətinin Cənubi Qafqazı işğal etməsi

ilə bütün bölgə kimi, Şərur-Dərələyəz qəzası da SSRİ-nin tərkib hissəsinə çevrilir. 1922-ci ildə Kremlin qərarıyla Şərur Azərbaycan SSR-in, Dərələyəz isə Ermənistan SSR-in tərkibinə qatılır. Beləliklə, ulu babalarımızın vətəni olan bu cənnət-məkan diyar uzun tarixi proseslər nəticəsində erməni dövlətinin nəzarəti altına keçir. Sovet hakimiyyəti dağıldıqdan sonra, 1991-ci ildən etibarən günümüzədək həmin ərazi Yexeqnadzor rayonu olaraq Ermənistan Respublikasının ərazisi hesab edilir.

Bunu da qeyd edək ki, azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan (indiki Ermənistandan) deportasiyası və köçürülməsi əsasən on doqquzuncu əsrdən başlayıb. Qərbi Azərbaycandan azərbaycanlıların, ümumiyyətlə müsəlmanların deportasiyası 1905-1920, 1948-1953 və 1988-1991-ci illər olmaqla üç mərhələyə bölünür.

Bütün bu deyilənlər onu göstərir ki, Qərbi Azərbaycan, xüsusilə Zəngəzur mahalı və Dərələyəz rayonu tarixən ən qaynar bölgələrdən olub. Azərbaycanlılar dəfələrlə bu yerlərdə deportasiya və təzyiqlərə məruz qalıblar.

Tarix şahidlik edir ki, acı talelər çəkmiş toplumlar içərisində xalqımızın da payı az olmayıb. Çox vaxt imperialist qüvvələrin hücumlarına məruz qalan azərbaycanlılar son yüzilliklərdə öz el-obalarından didərgin salınıblar.

Elcan öz qan yaddaşında belə bir iztirablı tarixi hadisələrin acısını daşıyırdı. Təbii ki, bütün bunlar onda haqsızlığa qarşı barışmazlıq hissi formalaşdırmışdı. İllər sonra baş verəcək və Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə düşəcək bir haqq savasında o da öz imzasını atacaqdı. Elcan bölünmüş Vətəni daha da parçalanmağa qoymayacaqdı. Lazım olsa, öz şirin canını da verəcəkdə. Təki, doğma Vətənin üzü gülsün!

(Ardı var)
Elvin ARİFOĞLU